

پژوهشهای حقوقی

شماره ۱۵

هزار و سیصد و هشتاد و هشت - نیمسال اول

مقالات

- تأملی بر انتشار تصویر چهره متهم در روزنامه‌ها
  - تحول قاعده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای
  - مطالعه تطبیقی ماهیت و مبنای مسئولیت متصدیان حمل و نقل
  - استقلال قاضی در نظام قضایی ایران در پرتو تحولات قانون‌گذاری
  - راهکار تعقیب متهمان به جنایات جنگی در غزه بر اساس گزارش گلدستون
  - آغاز رویکرد غیرتاریخی به حقوق اساسی در ایران
  - قلمرو استدلال قیاسی با نقدی بر روش‌شناسی قیاس جزایی در فقه
  - انعقاد معاهدات معاضدت قضایی در نظام حقوقی ایران
  - نگرشی تطبیقی بر مالکیت در فقه اسلامی و حقوق غرب
  - اجرای تعهدات بین‌المللی در نظام قضایی ایران: محدودیت‌ها و ظرفیت‌ها
- موضوع ویژه: جایگاه و کارکرد سازمان‌های غیردولتی در نظام‌های حقوقی ملی و بین‌المللی
- درآمدی بر موضوع ویژه
  - وضعیت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در حقوق بین‌الملل و حقوق ایران
  - تعامل سازمان‌های غیردولتی با سازمان جهانی تجارت
  - تأثیر سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی بر حقوق داخلی با تأکید بر عملکرد «فیفا»
  - مناسبات سازمان ملل متحد و سازمان‌های غیردولتی در آیین‌تغییر
  - نقش انجمن‌ها در حمایت حقوقی از معلولان با نگاهی به قضیه «پروش»
  - موانع تشکیل و کارآمدی سازمان‌های غیردولتی در ایران
- ## نقد و معرفی
- قانون جرایم رایانه‌ای: نوآوری‌ها و کاستی‌ها
  - تحدید حق دادخواهی دانشگاهیان توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی!؟
  - نگاهی به تازه‌ترین دادنامه پرونده خون‌های آلوده

قانون جرایم رایانه‌ای: نوآوری‌ها و کاستی‌ها

دکتر مهرداد رایجیان اصلی*

چکیده: قانون جرایم رایانه‌ای مصوب پنجم خرداد ۱۳۸۸ یکی از قوانین جدیدی است که تحولی را در نظام حقوقی ایران به وجود آورده است. اگرچه در برخی از جرم‌انگاری‌های این قانون، از عنوان‌های سستی مجرمانه (مانند سرقت، جعل و کلاهبرداری) استفاده شده است، ولی خود عنوان قانون، نمایانگر ارزش‌های جدیدی در جامعه ایرانی است که در نظر قانون‌گذار باید از گذر اصول و قواعد حقوق جنایی و با بهره‌گیری از یافته‌های جرم‌شناسی مورد حمایت کیفری قرار بگیرند. بدیهی است که در مسیر این تجربه، افزون بر نوآوری‌های قانون‌گذارانه، کاستی‌هایی نیز به این قانون راه یافته است که به ظاهر از شتاب‌زدگی در تصویب آن حکایت می‌کند.

غلط‌های چاپی و ویرایشی متعدد، ابهام در رعایت اصل تناسب جرم و کیفر، و الحاق غیراصولی این قانون خاص به قانون عام مجازات اسلامی، از جمله کاستی‌های برجسته قانون جرایم رایانه‌ای به شمار می‌روند. شناسایی مسؤلیت کیفری برای اشخاص حقوقی و اصل صلاحیت شخصی بزه‌دیده‌مدار نیز از جمله نوآوری‌های شایسته توجه در این قانون‌اند.

کلیدواژه‌ها: جرم رایانه‌ای، جرم‌انگاری، کیفرگذاری، حمایت کیفری، تسامح صفر، تشدید کیفر

درآمد

تحولات اجتماعی و خلق پدیده‌های جدید علمی یا فنی - صنعتی، ارزش‌های نوینی را در جوامع بشری به وجود می‌آورد که برای حمایت و تضمین آن ارزش‌ها باید از حقوق و ضمانت‌اجراهای قانونی بهره‌گیری کرد. یکی از این ضمانت‌اجراها که با حقوق جنایی پیوند می‌خورد، حمایت کیفری از ارزش‌هاست که در نوشتگان معاصر علوم جنایی شاخه‌ای به نام «حقوق جنایی فنی یا خاص» را ایجاد کرده است.

رایانه از جمله پدیده‌هایی است که از نیمه سده بیستم جوامع بشری را دست‌خوش تحولات شگرفی ساخته،^۱ ولی مانند هر پدیده نوین دیگری مورد سوءاستفاده بزه‌کاران نیز واقع شده است. اگرچه پیشینه حمایت قانونی از رایانه و کاربران آن در جهان به چند دهه اخیر بازمی‌گردد، ولی ضرورت آن در ایران از چند سال گذشته فزاینده‌تر نمی‌رود و در این میان، قانون‌گذار گویا حمایت کیفری را بر دیگر شکل‌های حمایت قانونی از رایانه ترجیح داده است.

قانون جرایم رایانه‌ای که در جلسه علنی پنجم خرداد ۱۳۸۸ در مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ بیستم خرداد ۱۳۸۸ در شورای نگهبان تأیید شد،^۲ جلوه برجسته این حمایت کیفری به شمار می‌رود. با وجود این، مفاد این قانون بیش از آنکه از دغدغه قانون‌گذار در حمایت کیفری از بزه‌دیدگان واقعی رایانه (کاربران) حکایت کند، شاید نمایانگر نگرانی متولیان وضع و تصویب این قانون از خطری باشد که رایانه به منزله ابزاری مجرمانه برای مصالح سیاسی و امنیت ملی ایجاد می‌کند. جلوه‌هایی از این واقعیت را می‌توان در موارد زیر ملاحظه کرد:

تعریف داده‌های سرّی به منزله داده‌هایی که افشای آنها به امنیت کشور یا منافع ملی لطمه می‌زند (تبصره ۱ ماده ۳)، تهیه آیین‌نامه نحوه تعیین و تشخیص داده‌های سرّی و نحوه طبقه‌بندی و حفاظت آنها توسط وزارت اطلاعات (تبصره ۲ ماده ۳)، تصریح به قصد به خطر انداختن امنیت و آسایش عمومی در جرایم تخریب و اختلال در داده‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای (ماده ۱۱)، تصریح به قصد تشویش اذهان عمومی و اضرار به مقامات رسمی (ماده ۱۸)، و تشکیل کارگروه یا کمیته ویژه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه در محل دادستانی کل کشور با حضور مقاماتی مانند وزیر یا نماینده وزارت اطلاعات و فرمانده نیروی انتظامی (ماده ۲۲).

1. Allan, Roy A.; *A History of the Personal Computer: The People and the Technology*, Allan Publishing, 2001, pp.1-3.

۲. روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، قوه قضائیه، سال شصت و پنجم، شماره ۱۸۷۴۲، چهارشنبه ۱۷ تیرماه

گذشته از این فضای حاکم بر قانون، جرم‌انگاری‌های گسترده و کیفرگذاری‌های تشدید و سنگین در این قانون، از به‌کارگیری سیاست کیفری سختگیرانه‌ای نسبت به جرایم رایانه‌ای حکایت دارد که امروزه، با عنوان تسامح صفر^۳ در برخی از نظام‌های حقوقی (مانند نظام عدالت جنایی امریکا) شناخته می‌شود. یعنی، عدم چشم‌پوشی حتی نسبت به کوچک‌ترین تخلف‌ها، زیرا به زعم سیاست‌گذاران، گذشت از این تخلف‌ها خود می‌تواند زمینه‌ساز جرم‌های مهم‌تری باشد که در نهایت، امنیت ملی را به خطر می‌اندازد.^۴

مهم‌ترین محورهای قانون جرایم رایانه‌ای را در این مقاله از دو منظر به موازات هم می‌توان بررسی کرد: نخست، کاستی‌هایی که به طور عمده آنها را می‌توان ناشی از شتاب‌زدگی در تصویب این قانون دانست. و دوم، نوآوری‌هایی که برخی از آنها در راستای شناسایی اصول و قواعد حقوق جنایی، و بعضی دیگر در جهت تعامل جرم‌شناسی با حقوق جنایی قابل ارزیابی‌اند.

الف) عنوان قانون

جرایم رایانه‌ای در عنوان این قانون از یکسو، نمایانگر یک اصطلاح فنی و فراگیر^۵ در علوم جنایی است که از قلمرو جرم‌شناسی به حقوق جنایی وارد شده است. اصطلاح جرم رایانه‌ای^۶ به خودی خود، هرچند رفتار مجرمانه خاصی را به ذهن متبادر می‌سازد، ولی در عین حال، دربردارنده رفتارهای گوناگونی است که هر یک از آنها ممکن است در قانون جرم‌انگاری شود. اصطلاح‌های دیگری مانند جرم اقتصادی، جرم یقه‌سفیدها و جرم سازمان‌یافته نمونه‌های دیگری از این واژگان‌اند که از جرم‌شناسی به قوانین کیفری راه یافته‌اند. در نوشتگان معاصر جرم‌شناسی، دو اصطلاح اخیر به منزله دو گونه برجسته جرم اقتصادی شناخته می‌شوند^۷ که یا خود زیر عنوان مجرمانه خاصی جرم‌انگاری شده‌اند (برای نمونه، جرم سازمان‌یافته)^۸ و یا مصداق‌های آن به طور جداگانه جرم انگاشته شده‌اند (برای نمونه، رشوه‌دهی و رشوه‌گیری و یا اختلاس به منزله مصداق‌های جرم

3. zero tolerance

۴. برای آگاهی بیشتر، نک: بهروز جوانمرد، «مطالعه تطبیقی سیاست تسامح صفر در حقوق کیفری ایران و امریکا»؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تابستان ۱۳۸۷.

5. technical-generic term

6. cyber crime

7. Lary J. Siegel, *Criminology: Theories, Patterns and Typologies*, USA, Thomson: Wadworth, 2006, p.396.

۸. نک: کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرم سازمان‌یافته فراملی (مصوب ۲۰۰۰، موسوم به کنوانسیون پالمو).

یقه‌سفیدها).^۹

بدین‌سان، جرم رایانه‌ای نیز اصطلاحی جرم‌شناسانه است که عنوان‌های مجرمانه گوناگونی مانند جعل رایانه‌ای، سرقت و کلاهبرداری رایانه‌ای، جاسوسی رایانه‌ای و ... را دربرمی‌گیرد. اما از سوی دیگر، مفهوم جرم رایانه‌ای و مصداق‌های آن، نوشتگان فنی - تخصصی ویژه‌ای را در حوزه حقوق جنایی رایانه ایجاد می‌کند که برای عموم شهروندان شناخته‌شده نیست. از اینرو، قانون جرایم رایانه‌ای با این ایراد روبروست که مفاهیم و واژگان کلیدی این عنوان (برای نمونه، داده و سامانه رایانه‌ای، تراشه، رمزنگاری داده‌ها، حامل‌های داده ...) را تعریف نمی‌کند.^{۱۰}

ب) شکل و ساختار قانون

قانون جرایم رایانه‌ای از دو بخش و ۵۶ ماده و ۲۵ تبصره تشکیل می‌شود. بخش یکم این قانون به «جرایم و مجازات‌ها» و بخش دوم آن به «آیین دادرسی» اختصاص یافته است. یکی از کاستی‌های برجسته قانون از نظر شکلی، ویرایش پُر ایراد آن است. غلط‌های چاپی متعدد، آن هم در متن روزنامه رسمی، از نکات تأمل‌برانگیز این قانون است. برای نمونه، می‌توان به این موارد اشاره کرد: «کارنما» (غلط) به جای «تارنما» (درست) در تبصره ۱ ماده ۲۱؛ «دادستای» (غلط) به جای «دادستانی» (درست) در ماده ۲۲؛ «پلمپ» (غلط) به جای «پلمب» (درست) در ماده ۴۲؛ و «سامانه‌های رایانه‌ای» (غلط) به جای «سامانه‌های رایانه‌ای» (درست) در ماده ۴۳.

افزون بر این‌ها، برخی از غلط‌ها جنبه ماهوی نیز پیدا می‌کند. برای نمونه، عبارت «هر کس به قصد خطر انداختن امنیت، آسایش و امنیت عمومی» در صدر ماده ۱۱، واژه مطلق «امنیت» را از واژه مقید «امنیت عمومی» جدا می‌کند که اولی زاید است و عبارت «امنیت و آسایش عمومی» می‌توانست مفید معنای درست باشد. همچنین، اصطلاح «شخص خصوصی» در تبصره ۲ ماده ۱۹، تعبیر نادرستی از «شخص حقوقی» است که به ظاهر در اثر اشتباه چاپی به متن قانون راه یافته است. نمونه‌ای از ایرادهای ویرایشی - ادبی را نیز می‌توان در بند د ماده ۲۸ مشاهده کرد که در آن به جای جمله «جرایم رایانه‌ای متضمن سوءاستفاده از اشخاص کمتر از هجده سال، اعم از مرتکب یا بزه‌دیده ایرانی یا غیر ایرانی، باشد»، ساختار ویرایشی نادرست «جرایم رایانه‌ای متضمن سوءاستفاده

۹. نک: قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری (مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام).

۱۰. باز هم نک: کنوانسیون پالمو که در آغاز، پیش از ورود به مقررات اصلی، واژگان کلیدی کنوانسیون را تعریف می‌کند.

از اشخاص کمتر از هجده سال، اعم از آنکه مرتکب یا بزه‌دیده ایرانی یا غیر ایرانی باشد»، به کار رفته است.

از نظر ساختار فصل‌بندی قانون نیز می‌توان به ماده ۲۴ اشاره کرد که به رغم پیش‌بینی در فصل «مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی»، با استفاده از الفاظ عموم و اطلاق (هرکس ... استفاده کند)، از موضوع این فصل خارج شده است.

اما شاهکار قانون‌گذاری در ساختار قانون جرایم رایانه‌ای، ماده ۵۵ آن است که مواد ۱ تا ۵۴ این قانون را از ماده ۷۲۹ تا ماده ۷۸۲ در فصلی به عنوان «جرایم رایانه‌ای» به قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) افزوده و بدین‌سان، شماره مواد قانون مجازات اسلامی را به ۷۸۳ ماده افزایش داده است.^{۱۱} این در حالی است که قانون جرایم رایانه‌ای، هم‌چنان که از عنوان آن پیداست، به منزله قانونی خاص و با فضایی متفاوت با قانون مجازات اسلامی به تصویب رسیده و الحاق قانون خاص به قانون عام، از بدعت‌هایی غیر اصولی است که قانون‌گذار باید از آن پرهیز کند. وانگهی، قانون مجازات اسلامی در زمره قوانین ماهوی ناظر به تعیین جرایم و مجازات‌هاست، در حالی که قانون جرایم رایانه‌ای افزون بر بخش ماهوی (در بخش یکم)، شامل آیین دادرسی (در بخش دوم) نیز می‌شود. و سرانجام، باید گفت که تصویب قانون آزمایشی مجازات اسلامی در ۲۵ آذر ۱۳۸۸، از این حیث، نه تنها نمایانگر نوعی ناهماهنگی و شتاب‌زدگی در سطح سیاست‌گذاری است بلکه تدبیر بدعت‌آمیز ماده ۵۵ قانون جرایم رایانه‌ای را بیپوده و خشی می‌سازد، زیرا قانون لاحق مجازات اسلامی، مواد قانون سابق مجازات اسلامی با اصلاحات بعدی آن را به طور صریح نسخ می‌کند.^{۱۲}

پ) جرم‌انگاری‌ها و کیفرگذاری‌های قانون

جرم‌انگاری‌ها و کیفرگذاری‌های قانون را که بخش نخست آن را تشکیل می‌دهد، دست کم از دو منظر می‌توان بررسی کرد:

۱. ماده ۵۵: «شماره مواد (۱) تا (۵۴) این قانون به عنوان مواد (۷۲۹) تا (۷۸۲) قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) با عنوان فصل جرایم رایانه‌ای منظور و شماره ماده (۷۲۹) قانون مجازات اسلامی به شماره (۷۸۳) اصلاح گردد».
۱۲. اگرچه قانون لاحق مجازات اسلامی (آذر ۱۳۸۸) در قالب چهار کتاب کلیات، حدود، قصاص و دیات گذرانده شده و تصویب کتاب پنجم آن (تعزیرات) به آینده موکول می‌شود، ولی بدیهی است که کتاب پنجم این قانون نیز کتاب پنجم قانون سابق مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) را نسخ می‌کند که در عمل تفاوتی در نسخ قانون الحاق‌شده جرایم رایانه‌ای به قانون سابق مجازات اسلامی ایجاد نمی‌کند.

نخست، از نظرگاه حقوق جنایی، این جرم‌انگاری‌ها و کیفرگذاری‌ها نمایانگر طبقه‌بندی جرایم و مجازات‌هاست که با طبقه‌بندی سنتی در قوانین کیفری تفاوت‌هایی دارد. در این میان، به نظر می‌رسد که قانون‌گذار در ارائه یک دسته‌بندی مشخص چندان موفق نبوده است. زیرا، از یکسو، جرایم را به اعتبار نوشتگان فنی حقوق جنایی رایانه تقسیم‌بندی می‌کند (برای نمونه، دسترسی غیر مجاز و شنود غیر مجاز در فصل یکم، یا جعل، سرقت و کلاهبرداری رایانه‌ای در فصل دوم)، و از سوی دیگر، عنوان‌های پراکنده‌ای را، بدون دسته‌بندی منسجم و ارتباط مشخص با فصل‌ها پیشین، در پی آن بیان کرده است (برای نمونه، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی، هتک حیثیت و نشر اکاذیب در فصل‌های چهارم و پنجم). حتی به شکل غیر اصولی‌تر، دو فصل دیگر از بخش جرایم و مجازات‌ها به «مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی» (فصل ششم) و عنوان کلی «سایر جرایم» (فصل هفتم) اختصاص یافته است که بخش نخست قانون را آشفته می‌سازد.

دوم، از نظرگاه سیاست جنایی، جرم‌انگاری‌ها و کیفرگذاری‌های قانون جرایم رایانه‌ای نشان‌دهنده حمایت از ارزش‌های جدیدی در جامعه ایران است که پدیده‌ای به نام «رایانه» آن را اقتضا می‌کند. البته، هم چنان که پیش‌تر نیز گفته شد، به نظر می‌رسد قانون‌گذار در به‌کارگیری چنین سیاستی تا حدی تسامح صفر پیش رفته است.^{۱۳}

۱۳. گفتنی است که در راستای مواد ۲۱ تا ۲۳ قانون جرایم رایانه‌ای، مبنی بر تعیین مصداق‌های محتوای مجرمانه جرم‌های رایانه‌ای توسط یک کارگروه ویژه، سرانجام، این کارگروه فهرستی از مصداق‌های مربوط را مشخص و اعلام کرده است. این فهرست مفصل در پنج بخش و بر پایه دسته‌بندی جرم‌ها تنظیم شده است که البته، این دسته‌بندی هماهنگی و انطباق دقیقی با دسته‌بندی جرم‌های رایانه‌ای در قانون خرداد ۱۳۸۸ ندارد. قانون یادشده، جرم‌ها را در شش فصل کلی دسته‌بندی کرده است: فصل یکم: جرم‌های علیه محرمانگی داده‌ها...؛ فصل دوم: جرم‌های علیه صحت و تمامیت داده‌ها...؛ فصل سوم: سرقت و کلاهبرداری رایانه‌ای؛ فصل چهارم: جرم‌های علیه عفت و اخلاق عمومی؛ فصل پنجم: هتک حیثیت و نشر اکاذیب؛ و فصل ششم: سایر جرم‌ها. ولی، عنوان‌های کلی پنج‌گانه فهرست عبارت‌اند از: الف) محتوای علیه عفت و اخلاق عمومی؛ ب) محتوای علیه مقدسات اسلامی؛ ج) محتوای علیه امنیت و آسایش عمومی؛ د) محتوای علیه مقامات و نهادهای دولتی و عمومی؛ ه) محتوایی که برای ارتکاب جرایم رایانه‌ای و سایر جرایم به‌کار می‌رود.

هر یک از بخش‌های پنج‌گانه فهرست نیز از بندهای متعددی مستند به قوانین مختلفی (از جمله، قانون مجازات اسلامی، قانون مطبوعات...) تشکیل شده است که از گستردگی جرم‌انگاری‌ها و سیاست تسامح صفر در قانون خرداد ۱۳۸۸ حکایت می‌کند (روزنامه مردم سالاری، چهارشنبه ۹ دی ۱۳۸۸، شماره ۲۲۵۵، ص ۳).

ت) توجه به مبانی حقوق جنایی

در قانون جرایم رایانه‌ای موارد متعددی به چشم می‌خورد که برخی از توجه و بعضی از بی‌توجهی قانون‌گذار به اصول و مبانی حقوق جنایی حکایت می‌کند. از یکسو، شناسایی مسؤولیت کیفری اشخاص حقوقی از جمله محورهایی است که در حقوق ایران بدین شکل بی‌سابقه بوده است، چنان که فصل ششم از این قانون، مشتمل بر مواد ۱۹ تا ۲۴، به این موضوع اختصاص یافته است. با توجه به ایرادهایی که به پذیرش مسؤولیت کیفری برای اشخاص حقوقی وارد شده است، به نظر می‌رسد که قانون‌گذار مصلحت‌های سیاست جنایی را در مبارزه با خطر جرم‌های رایانه‌ای، بر این ایرادها ترجیح داده است و به هر حال، پذیرش آن را باید تحولی مهم در حقوق ایران قلمداد کرد. در این میان، بند ج ماده ۱۹ نیز در بطن این موضوع، با پیش‌بینی امکان ارتکاب جرم رایانه‌ای توسط کارمند شخص حقوقی با اطلاع مدیر، یکی دیگر از قواعد حقوق جنایی معاصر (یعنی، مسؤولیت کیفری نیابتی)^{۱۴} را نیز به رسمیت شناخته است.

از سوی دیگر، یکی از محورهای بی‌توجهی به مبانی در این قانون، جرم‌انگاری معاونت در خودکشی است (بند ب ماده ۱۵). زیرا حقوق ایران در بحث معاونت در جرم، به جز موارد خاص و استثنایی، از نظریه مجرمیت اکتسابی یا یگانگی جرم پیروی کرده است^{۱۵} که ایجاب می‌کند رفتار مباشر در قانون جرم باشد. وانگهی، اگر قرار باشد که معاونت به طور مستقل بی‌آنکه رفتار مباشر جرم‌انگاری شده باشد، جرم انگاشته شود، معاونت در جرم بی‌مفهوم خواهد بود.^{۱۶}

به این محور باید ابهام در تناسب میان جرم و کیفر را افزود که به نظر می‌رسد زیر شعاع سیاست کیفری سخت‌گیرانه (تسامح صفر) رنگ باخته است. برای نمونه، می‌توان پرسید که مبنای تناسب جرم و کیفر در جرم‌های جاسوسی، جعل و کلاهبرداری رایانه‌ای چیست؟ به سخن دیگر، چرا کیفر حبس به ترتیب در جاسوسی رایانه‌ای (بند الف ماده ۳) یک تا سه سال، در جعل رایانه‌ای (ماده ۶) یک تا پنج سال، و در کلاهبرداری رایانه‌ای (ماده ۱۳) نیز یک تا پنج سال است؟ یا به همان ترتیب، چرا جزای نقدی جاسوسی رایانه‌ای باید سبک‌تر از جعل و کلاهبرداری رایانه‌ای باشد؟ (همان مواد). آیا میان بیشینه و کمینه کیفر حبس جرم سوءاستفاده از پهنای باند بین‌المللی (یک تا سه سال) با جزای نقدی آن (یک صد میلیون ریال تا یک میلیارد ریال) تناسب وجود دارد؟

14. vicarious liability

۱۵. نک: عبدالحسین علی‌آبادی، **حقوق جنایی**، جلد اول، چاپخانه بانک ملی، چاپ اول، ۱۳۵۳، صص ۲۸۵-۲۸۱؛

محمدعلی اردبیلی، **حقوق جزای عمومی**، جلد دوم، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۷۷، صص ۳۹ و ۵۷.

۱۶. برای تأیید این نظر، نک: محمدعلی اردبیلی، همان، ص ۵۷.

(ماده ۲۴) چرا سایر جرم‌های موضوع فصل هفتم از نظر میزان حبس و جزای نقدی، با تخریب و اخلال رایانه‌ای (ماده ۱۰) و سرقت رایانه‌ای (قسمت دوم ماده ۱۲) یکسان‌اند؟ البته، این آشفتگی و سردرگمی در سایر قوانین کیفری (از جمله، قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵) نیز به نوعی مشاهده می‌شود،^{۱۷} به طوری که می‌توان گفت هم‌اکنون، معیار مشخصی در تناسب میان جرم و کیفر در حقوق ایران وجود ندارد.

ث) بازتاب‌های جرم‌شناسانه قانون

در موارد متعددی از قانون جرایم رایانه‌ای مفاهیم، اصطلاح‌ها و تعبیری به چشم می‌خورد که از توجه آگاهانه یا ناآگاهانه قانون‌گذار به یافته‌های جرم‌شناسی حکایت می‌کند. برای نمونه، در جرم‌های علیه عفت و اخلاق عمومی به وسیله رایانه (تبصره ۳ ماده ۱۴) و سایر جرم‌های موضوع فصل هفتم (تبصره ماده ۲۵)، پیش‌بینی شده که اگر مرتکب اعمال مذکور را حرفه خود قرار دهد، به حداکثر کیفر قانونی محکوم خواهد شد. موارد یادشده، نمایانگر مفاهیم جرم‌شناسانه «حالت خطرناک»، «حرفه مجرمانه» و «بزهکار حرفه‌ای» اند که در تعامل با حقوق جنایی، به منزله عامل تشدیدکننده کیفر نقش دارند. در فصل هشتم قانون نیز تشدید کیفرها بر پایه چنین معیارهایی مورد توجه قرار گرفته است. به سخن دیگر، می‌توان گفت که در پرتو تعامل حقوق جنایی با جرم‌شناسی، تشدید کیفرها به دو اعتبار انجام می‌شود: نخست، تشدید از جهت شدت جرم ارتكابی که تابعی از اصل تناسب میان جرم و کیفر در حقوق جنایی است. و دوم، تشدید به اعتبار خطرناکی بزهکار که اصل سستی شخصی بودن کیفر را به اصل جرم‌شناسانه شخصی کردن کیفر (یعنی، انطباق کیفر با شخصیت مرتکب) متحول می‌سازد.

یکی دیگر از بازتاب‌های جرم‌شناسانه قانون، مفهوم «جرم سازمان‌یافته» است که البته قانون‌گذار در کنار آن، تعبیر مبهم «جرم گسترده» را به کار برده است (بندهای «د» و «ه» ماده ۲۶). مفهوم نخست، یکی از اصطلاح‌های کلیدی جرم‌شناختی است و هم‌چنان که پیش‌تر اشاره شد، یکی از دو گونه برجسته جرم‌های بازرگانی یا اقتصادی به شمار می‌رود. ولی، تعبیر دوم، که بیش‌تر حاکی از شدت جرم ارتكابی است، تمایز مشخصی با جرم‌سازمان یافته ندارد. زیرا، جرم سازمان‌یافته نیز به اعتبار ویژگی «فراملی»، در سطح گسترده‌ای قابل ارتکاب است.

۱۷. برای نمونه، کیفر سرقت‌های تعزیری (فصل بیست و یکم، مواد ۶۵۱ تا ۶۵۵) از کیفر جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی (فصل اول، مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲) در مجموع سنگین‌تر است.

سرانجام، می‌توان به بند د ماده ۲۸ اشاره کرد که با به‌کار بردن اصطلاح «بزه‌دیده»، اصل صلاحیت شخصی قوانین کیفری را بر پایه بزه‌دیده‌شناسی متحول ساخته است. بر این اساس، افزون بر اصل صلاحیت شخصی کنش‌گرانه (بزه‌کارمدار)^{۱۸} که در ماده ۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ پیش‌بینی شده است، جرم‌هایی که به موجب قانون جرایم رایانه‌ای علیه بزه‌دیده ایرانی ارتکاب می‌یابد، نیز در دادگاه‌های ایران قابل رسیدگی ست (اصل صلاحیت شخصی کنش‌گرانه یا بزه‌دیده‌مدار).^{۱۹}

نتیجه‌گیری

قانون جرایم رایانه‌ای نمایانگر حمایت کیفری از ارزش‌های جدیدی در جامعه ایران است که رواج پدیده رایانه آن را ایجاب می‌کند. این حمایت کیفری، در وهله نخست، مبتنی بر مصلحت‌های امنیت کشور و منافع ملی ست که در حیثیت عمومی هر جرمی ریشه دارد، ولی در جرم‌های رایانه‌ای تا قلمرو تسامح صفر پیش رفته است. بدین‌سان، افزون بر جرم‌انگاری‌های گسترده و کیفرگذاری‌های سنگین در این قانون، نه تنها فصل مستقلی از آن به تشدید کیفرها اختصاص یافته، بلکه در مواردی که در این قانون، برای رفتار ارتكابی به وسیله رایانه مجازاتی یا مقرراتی از نظر آیین دادرسی مقرر نشده است، بر حسب مورد، طبق قوانین جزایی دیگر اقدام خواهد شد (مواد ۵۲ و ۵۳). در وهله دوم، حمایت کیفری مورد نظر در قانون جرایم رایانه‌ای، برای پشتیبانی از بزه‌دیدگان واقعی این جرم‌هاست که عفت یا ناموس (مواد ۱۴ و ۱۵)، حیثیت یا تمامیت وجودی‌شان (مواد ۱۶ تا ۱۸) به وسیله رایانه مورد آسیب و مخاطره قرار می‌گیرد. با وجود این، جنبه اخیر حمایت کیفری، زیر سایه ویژگی امنیت‌مدار این قانون قرار گرفته است، به گونه‌ای که به نظر می‌رسد متولیان تصویب قانون، خطر جرم‌های رایانه‌ای را تا جایی احساس می‌کرده‌اند که حتی مجال ویرایش قانون را نیز نیافته‌اند. وانگهی، نظر به در پیش بودن تصویب قانون جدید مجازات اسلامی در زمان تصویب قانون جرایم رایانه‌ای، و نسخ قانون سابق مجازات اسلامی (که با توجه به الحاق قانون جرایم رایانه‌ای به آن سرانجام اتفاق خواهد افتاد)، اکنون، سیاست‌گذاران جنایی ایران یا باید به دنبال تصویب قانون دیگری در زمینه جرایم رایانه‌ای باشند یا باید مواد الحاقی به قانون سابق مجازات اسلامی را با تصویب ماده واحده یا مقرره جداگانه‌ای از قانون سابق مستثنا

18. active personal jurisdiction

19. passive personal jurisdiction

کنند.^{۲۰}

فهرست منابع

۱. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۷۷.
۲. جوانمرد، بهروز، «مطالعه تطبیقی سیاست تسامح صفر در حقوق کیفری ایران و امریکا»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، تابستان ۱۳۸۷.
۳. روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، قوه قضائیه، سال شصت و پنجم، شماره ۱۸۷۴۲، چهارشنبه ۱۷ تیرماه ۱۳۸۸.
۴. علی‌آبادی، عبدالحسین، حقوق جنائی، جلد اول، چاپخانه بانک ملی، چاپ اول، ۱۳۵۳.
۵. مردم سالاری (روزنامه)، چهارشنبه ۹ دی ۱۳۸۸، شماره ۲۲۵۵.
6. Allan, Roy A., *A History of the Personal Computer: The People and the Technology*, Allan Publishing, 2001.
7. Siegel, Lary J., *Criminology: Theories, Patterns and Typologies*, USA, Thomson: Wadworth, 2006.

JOURNAL OF LEGAL RESEARCH

VOL. VII, No. 2

Articles

- The ICC and Issue of Arrest Warrant for *Al Bashir*
- Homicide or Injury in Battle
- Research & Development in Nanotechnology and Right to Health
- Challenges of the Concept of "Combatant" in International Humanitarian Law
- Merging Commercial Companies in the Iranian Laws
- Sanction against Iranian Aviation: An Approach to the Chicago Convention

Special Issue: Challenges of Real Estate Transactions in the Iranian Legal System

- The Role of Official Documents in Real Estate Transactions
- Role of Notaries Public in Regulating Real Estate Transactions and its Legal Vacuums
- Deficiencies Caused by the Insertion of Regional rather than Actual Prices
- Advance Selling of Flats: Legal Nature and Working Procedures for Official Registrations
- Proving the Claim of Ownership: A Legal Analysis

Critique: The Draft of Iranian Commercial Code

- The Method of the Drafting the Commercial Code
- The 2005 Cabinet Draft to Modify the Commercial Code
- The 1-6 Chapters of the Commercial Draft
- The 5 & 7 Chapters of the Commercial Draft
- Independent Guarantees in the Provisions of the Commercial Draft
- Merging Companies in the Commercial Draft

ISSN: 1682-9220

S. D. I. L.
The S.D. Institute of Law
Research & Study